

University of Groningen

Samenvatting

Keulen, B.F.; van Dijk, A.A.; Gritter, E.; Kwakman, N.J.M.; Lindenberg, K.

Published in:

Naar een tweefasenproces? Over voor- en nadelen van een strafproces in twee fasen, in relatie tot de posities van slachtoffer en verdachte

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2013

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Keulen, B. F., van Dijk, A. A., Gritter, E., Kwakman, N. J. M., & Lindenberg, K. (2013). Samenvatting. In A. A. van Dijk, E. Gritter, B. F. Keulen, N. J. M. Kwakman, & K. K. Lindenberg (editors), *Naar een tweefasenproces? Over voor- en nadelen van een strafproces in twee fasen, in relatie tot de posities van slachtoffer en verdachte* (blz. 1-12). Paris.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.



Naar een tweefasenproces?

*Over voor- en nadelen van een strafproces in twee fasen,
in relatie tot de posities van slachtoffer en verdachte*

prof. mr. dr. B.F. Keulen
mr. dr. drs. A.A. van Dijk
mr. dr. E. Gritter
mr. dr. N.J.M. Kwakman
mr. dr. K. Lindenberg

Samenvatting

De aanleiding tot het onderhavige onderzoek, dat in opdracht van het WODC op verzoek van de Directie Sanctie- en Preventiebeleid van het Ministerie van Veiligheid en Justitie is verricht, is gelegen in twee discussies die in de Tweede Kamer gevoerd zijn, zo wordt in het eerste hoofdstuk uiteengezet. In het kader van de behandeling van het wetsvoorstel tot uitbreiding van het spreekrecht van slachtoffers werd een amendement ingediend dat voorstelde het onderwerp van dat spreekrecht niet langer te beperken tot de gevolgen die het strafbare feit heeft teweeggebracht. In de discussie over dat (later ingetrokken) amendement is de gedachte naar voren gebracht dat een onbeperkt spreekrecht alleen in de tweede fase van een tweefasenproces een plaats zou kunnen krijgen. In het kader van discussies over aan TBS gerelateerde onderwerpen speelde de vraag of een tweefasenproces een bijdrage zou kunnen leveren aan het oplossen of terugdringen van de problematiek van de weigerende observandus.

In de wetenschap werd de discussie over voor- en nadelen van een tweefasenproces intussen ook gevoerd. In zijn preadvies voor de NJV uit 2012 bracht Groenhuijsen die discussie in kaart. Hij was van mening dat een tweefasenproces bij ontkennende verdachten winst zou kunnen opleveren, omdat dan na een bewezenverklaring alsnog observatie en rapportage zou kunnen plaatshebben. Het moeilijkst te beoordelen vond hij de situatie rond de nieuwe rechten van slachtoffers van misdrijven. Groenhuijsen kiest er alles afwegend voor het geldend recht te handhaven. Daarbij weegt mee dat het slachtoffer in zijn optiek niet met respect wordt bejegend als slachtofferrechten pas na een schuldigverklaring in volle omvang zouden kunnen worden uitgeoefend.

De parlementaire discussie en de analyse van Groenhuijsen maken duidelijk dat invoering van de mogelijkheid van een tweefasenproces op zeer verschillende gronden is bepleit. De centrale opgave van dit onderzoek is, de verschillende belangen en argumenten die voor een tweefasenproces zijn aangevoerd adequaat te wegen. Daartoe is een juridische analyse uitgevoerd van de procesposities van het slachtoffer en de wijze van procesvoering in strafzaken, daartoe zijn interviews gehouden met praktijkjuristen, en daartoe zijn relevante aspecten van straf(proces)recht in een aantal landen in kaart gebracht.

In het tweede hoofdstuk staat de procespositie van het slachtoffer centraal. Het slachtoffer kan in ons strafproces in verschillende hoedanigheden optreden. Als een strafbaar feit niet wordt vervolgd, of de vervolging niet wordt voortgezet, kan het slachtoffer daarover als rechtstreeks belanghebbende schriftelijk beklag doen bij het gerechtshof. Dat beklag kan niet alleen betrekking hebben op een keuze voor het niet (verder) vervolgen van een strafbaar feit, maar ook op de voor de vervolging gekozen grondslag. Als het openbaar ministerie wil vervolgen voor dood door schuld, kan het beklag erop gericht zijn dat de vervolging zich ook op doodslag dient te richten. Ter terechtzitting heeft het slachtoffer als rechtstreeks belanghebbende evenwel geen procespositie. Voorstelbaar is, daar verandering in te brengen, en de recht-

streeks belanghebbende het recht te geven na de officier van justitie het woord te voeren teneinde de rechter te adviseren.

Het slachtoffer kan ook een bron van informatie zijn in verband met een strafbaar feit. In die gevallen zal het slachtoffer gewoonlijk door de politie en eventueel door de rechter, als getuige, worden gehoord. Sinds enkele jaren heeft het slachtoffer bovendien de mogelijkheid om aan de officier van justitie te verzoeken om documenten die hij relevant acht voor het beoordelen van de zaak tegen de verdachte of van zijn vordering op de verdachte aan het dossier toe te voegen. Het ligt niet in de rede het slachtoffer, als aanvulling op deze procespositie, een recht te geven om, ook als de procespartijen en de rechter daar geen behoefte aan hebben, als getuige een verklaring af te leggen. De nadelen (emotionele schade als gevolg van ondervraging door de verdediging) wegen niet op tegen de voordelen (verwachte informatieve waarde).

Het slachtoffer kan ook schade hebben geleden door het strafbare feit; in dat geval kan hij zich als benadeelde partij voegen. Materieel is de positie van het slachtoffer als benadeelde partij wezenlijk versterkt door de invoering van de schadevergoedingsmaatregel. Dikwijls legt de strafrechter die een vordering van de benadeelde partij toewijst, de schadevergoedingsmaatregel tot hetzelfde bedrag op. De Staat verzorgt in dat geval de incasso. En als de veroordeelde niet of niet volledig aan zijn verplichting uit hoofde van de schadevergoedingsmaatregel heeft voldaan binnen acht maanden nadat deze onherroepelijk is geworden, keert de Staat in een deel van de gevallen een bedrag uit. Tegen deze achtergrond is het voor het slachtoffer als benadeelde partij van groot belang geworden of de strafrechter zijn vordering behandelt en toewijst. Overwogen zou in dat verband kunnen worden de strafrechter de mogelijkheid te bieden de behandeling van de vordering van de benadeelde partij en de eventueel daaraan gekoppelde oplegging van de schadevergoedingsmaatregel uit te stellen tot na de berechting van de hoofdzaak.

Slachtoffers van in de wet omschreven ernstige misdrijven hebben voorts een spreekrecht. Zij mogen ter terechtzitting een verklaring afleggen over de gevolgen die het strafbare feit bij hen teweeg heeft gebracht. De staatssecretaris heeft aangekondigd het spreekrecht van slachtoffers zodanig te willen uitbreiden dat zij zonder beperkingen het woord kunnen voeren in de rechtszaal. Het is de vraag of dit voornemen via een uitbreiding van het spreekrecht zelf gestalte dient te krijgen. Daarmee zou het slachtoffer het recht krijgen zich over bewijs en sanctietoemeting uit te laten voordat de officier van justitie heeft gerequireerd. De wens van slachtoffers om gehoord te worden wordt serieus genomen als een adviesrecht adequaat in de wettelijke regeling wordt ingepast. Dat kan via een adviesrecht dat na het requisitoir kan worden uitgeoefend.

Het derde hoofdstuk betreft het strafproces. Telkens wordt gezien hoe de invoering van de mogelijkheid van een tweefasenproces zich tot de bestaande regeling van het strafproces verhoudt. In de bestaande regeling van het onderzoek ter terechtzitting kunnen daarbij tot op zekere hoogte ook al fasen worden onderscheiden. De beslissing tot splitsing zou in de voorbereidende fase gesitueerd kunnen worden, als een soort regiebeslissing. Bij een keuze voor deze optie maakt informatie die alleen in verband staat met de straftoemeting van de aanvang af onderdeel uit van de processtukken. Als invoering van de mogelijkheid van een tweefasenpro-

ces mede zou berusten op de gedachte dat dit onwenselijk is, zou het in de rede liggen splitsing al voor de terechtzitting, bij de appointering door de voorzitter bijvoorbeeld, mogelijk te maken. In de fase van de informatiegaring worden de verdachte, getuigen en deskundigen ondervraagd, en stukken voorgelezen. Ook in een tweefasenproces valt er niet aan te ontkomen dat in de eerste fase oordeelsvorming omtrent de persoon van de verdachte plaatsvindt (in verband met bewijs van opzet en schuld, of de aanwezigheid van strafuitsluitingsgronden bijvoorbeeld). Forensische rapportage kan daarbij van belang zijn. In de invoering van het spreekrecht, dat in deze fase wordt uitgeoefend, is wel een argument gezien om tot invoering van een tweefasenproces over te gaan: het zou onwenselijk zijn het slachtoffer te laten spreken over de gevolgen van een strafbaar feit als de dader ontkent (en diens schuld nog niet is vastgesteld). Groenhuijsen denkt daar, zo bleek, anders over. In de fase van de waardering zou een recht van het slachtoffer om (als rechtstreeks belanghebbende) aan de rechter een advies inzake de beantwoording van de schuldvraag en/of de straftoemeting te geven kunnen worden ingepast. Denkbaar is, daarbij te bepalen dat dit adviesrecht enkel door tussenkomst van een raadsman mag worden uitgeoefend.

Na afloop van het onderzoek ter terechtzitting wordt beraadslaagd over de einduitspraak. De Hoge Raad heeft in de artikelen die bepalen welke beslissingen en motiveringen het vonnis moet bevatten in het verleden wel een argument tegen het tweefasenproces gezien: bij één en dezelfde uitspraak – de einduitspraak – moet worden beslist over de punten bij artikel 350 Sv vermeld. In deze stand van zaken zou (als dat met het oog op de invoering van een tweefasenproces wenselijk zou worden gevonden) verandering kunnen worden gebracht met een bepaling die vastlegt welke beslissingen (bewezenverklaring, de beslissing dat feit en dader strafbaar zijn) na hervatting in gewijzigde samenstelling (in beginsel) in stand blijven. Daarbij zou inspiratie kunnen worden geput uit het bestaande art. 322 lid 4 Sv. De beschikbaarheid van rechtsmiddelen vormt evenwel een argument tegen de introductie van een tweefasenproces, voor zover de splitsing zou moeten bewerkstelligen dat (na de schuldigverklaring) meer voor de sanctietoemeting relevante informatie beschikbaar komt. Een verdachte die ontkent, zal na een schuldigverklaring in eerste aanleg niet gaan bekennen (en derhalve vermoedelijk ook niet gaan meewerken aan forensische rapportage) als hij die schuldigverklaring in appel wil aanvechten. En hetzelfde geldt na schuldigverklaring in appel, als de betrokkene daartegen beroep in cassatie wil aanwenden.

De ontnemingsprocedure is thans reeds als een soort tweede fase in het strafproces te beschouwen. De argumenten die tot de afsplitsing van de beslissing op de ontnemingsvordering hebben geleid, pleiten er voor deze afsplitsing slechts als mogelijkheid vorm te geven. Als de mogelijkheid van een afgesplitste behandeling van de vordering van de benadeelde partij en de schadevergoedingsmaatregel zou worden gecreëerd, zou die bij deze regeling kunnen aanknopen.

In het vierde hoofdstuk wordt verslag gedaan van de resultaten van face to face interviews, op basis van een semi-gestructureerde vragenlijst, met vijftien personen: vijf personen uit de staande magistratuur, vijf advocaten en vijf personen uit de zittende magistratuur. Het eerste thema dat in deze interviews is aangesneden betreft het spreekrecht van het slachtoffer. Uit deze interviews komt naar voren dat de geïnterviewden weinig meerwaarde zien in de moge-

lijkheid dat het slachtoffer een oordeel geeft over het bewijs. Argumenten zijn onder meer dat dit thema reeds aan bod komt in de slachtoffergesprekken tussen het slachtoffer en het OM, dat het slachtoffer zich al schriftelijk kan uitlaten over het bewijs, en dat het slachtoffer niet beschikt over de juridische kennis en de dossierkennis die nodig zijn om hierover iets te kunnen zeggen. Het laatste argument wordt ook in verband met een oordeel van het slachtoffer over de strafoplegging genoemd.

Het tweede thema dat aan de orde kwam betrof de ontnemingsvordering en de vordering benadeelde partij. De geïnterviewden blijken tevreden over de mogelijkheid om de ontnemingsvordering gescheiden te kunnen afdoen van de hoofdzaak. De vraag of het wenselijk is om de beslissing op de vordering van de benadeelde partij en de oplegging van de schadevergoedingsmaatregel op dezelfde wijze los te kunnen koppelen wordt door een kleine meerderheid ontkennend beantwoord. Voor beide standpunten worden argumenten genoemd. Zo zou loskoppeling aanbeveling kunnen verdienen als ten tijde van het strafgeding nog niet alle schade vaststaat en als, meer in het algemeen, daarmee kan worden voorkomen dat de strafzaak onnodig wordt opgehouden. Tijdsbelasting zou geen argument meer vormen om de zaak naar de civiele rechter door te wijzen. En enkele geïnterviewden noemen het argument dat de verdachte zich tijdens het strafgeding soms niet vrij voelt om verweer te voeren.

Bij de bespreking van het derde thema, het tweefasenproces in relatie tot het slachtoffer, werd onder meer gevraagd of het voor de rechter lastig is om de onpartijdige rol die hij ter terechtzitting heeft te combineren met een voldoende empathische houding jegens het slachtoffer. Daarover denken de geïnterviewden verschillend. Ruwweg de helft (7:15) vindt van niet, de andere helft (8:15) meent dat het voor de rechter soms wel lastig is. Gevraagd is ook of het antwoord anders zou worden wanneer het slachtoffer of zijn raadsman het recht zou krijgen om zich op het onderzoek ter terechtzitting uit te laten over het bewijs en/of de sanctietoemeting. Een aantal geïnterviewden (5:15) menen dat het lastiger wordt, iets meer geïnterviewden (7:15) menen dat het niet lastiger wordt.

Het vierde thema betrof het tweefasenproces in relatie tot de verdachte. Uit de door de geïnterviewden betrokken stellingen kan worden afgeleid dat de geïnterviewden een aantal groepen verdachten onderscheiden. De eerste groep betreft verdachten die weigeren mee te werken aan voor sanctieoplegging relevant onderzoek om te voorkomen dat TBS of ISD wordt opgelegd. Verwacht wordt dat deze groep waarschijnlijk evenmin mee zal werken na schuldigverklaring. Een tweede groep betreft verdachten die medewerking aan voor sanctieoplegging relevant onderzoek weigeren omdat de resultaten een rol zouden kunnen spelen bij de rechterlijke overtuiging dan wel anderszins afbreuk kunnen doen aan een verdedigingsstrategie. Deze verdachten zouden na schuldigverklaring in beginsel tot medewerking gebracht kunnen worden, maar waarschijnlijk niet voordat het hoger beroep of beroep in cassatie zou plaatsvinden. Een groot aantal geïnterviewden (11:15) gaf evenwel aan het onwenselijk te vinden om na schuldigverklaring in eerste aanleg gelijk de mogelijkheid te bieden om in hoger beroep (en vervolgens cassatie) te gaan. Ten slotte is er, zo stelt een aantal geïnterviewden, een groep verdachten die nooit zullen bekennen of meewerken.

Wat de eventuele vormgeving van een tweefasenproces betreft, het vijfde thema, gaat de voorkeur van de respondenten uit naar een discretionaire bevoegdheid van de rechter (11:15). Redenen die daarvoor worden genoemd zijn dat de wetgever onvoldoende kan voorzien wan-

neer fasering precies opportuun is, en dat de rechter kan waken tegen misbruik. Er zijn ook enkele geïnterviewden die menen dat de wet strikte criteria zou moeten geven; redenen die daarvoor worden genoemd zijn dat partijen dan van te voren weten waar ze aan toe zijn als mede de wens rechtsongelijkheid te voorkomen. De afrondende vraag (is een tweefasenprocedure al met al wenselijk), wordt uiteindelijk door een krappe meerderheid bevestigend beantwoord (8:15).

Het vijfde hoofdstuk betreft een analyse van voor dit onderzoek relevante onderdelen van het Belgische straf(proces)recht. Het Belgisch strafprocesrecht kent als hoofdregel de 'eenheid van het strafgeding' en het daarin besloten liggende beginsel van de 'eenheid van de uitspraak'. Die beginselen houden in dat de strafrechter in beginsel gehouden is in één enkel vonnis of arrest uitspraak te doen over zowel de schuldvraag als de straftoemeting. Op die regel bestaan echter uitzonderingen.

Een aantal van die uitzonderingen hangen samen met de gedachte dat onderscheid kan worden gemaakt tussen strafvordering in enge zin en strafvordering in ruime zin. Het splitsingsverbod geldt enkel voor de strafvordering in enge zin. Daarop kan worden teruggevoerd dat een uitzondering is gemaakt voor het 'bijzonder vermogensonderzoek'. Dat onderzoek kan betrekking hebben op de vermogensvoordelen in verband met het delict waarvoor de dader schuldig is verklaard, en op vermoedelijke vermogensvoordelen van enig belang uit identieke misdrijven verkregen gedurende een periode van maximaal vijf jaar voorafgaand aan de invordering. Het kan ertoe leiden dat het openbaar ministerie bij de rechter die de dader in de hoofdzaak schuldig heeft verklaard later alsnog een vordering tot verbeurdverklaring indient. Op het onderscheid tussen strafvordering in enge zin en strafvordering in ruime zin kan ook worden teruggevoerd dat een uitzondering is gemaakt voor de vordering van de burgerlijke partij. Al in 1970 is uitgemaakt dat de regel dat de veroordeling tot straf en tot vergoeding van schade moeten worden uitgesproken in één en hetzelfde vonnis of arrest niet op straffe van nietigheid geldt. De wet voorziet inmiddels expliciet in de mogelijkheid om de beslissing over de burgerlijke belangen ambtshalve aan te houden.

Een andere uitzondering ligt besloten in de procedure bij het Hof van Assisen, dat de alerzwaarste strafzaken behandelt. Die procedure is gesplitst in twee en soms zelfs drie fasen. De eerste fase heeft betrekking op de schuldvraag. In deze fase mag ook de burgerlijke partij het woord voeren. De jury beraadslaagt en beslist uiteindelijk over de schuldvraag. Als de verdachte schuldig wordt bevonden, wordt de zitting heropend. In de tweede fase mogen het openbaar ministerie en de verdediging hun standpunt uiteenzetten over de straftoemeting. De burgerlijke partij komt er in deze fase niet aan te pas. Na deze fase volgt in veel gevallen een derde fase waarin de burgerlijke vordering wordt behandeld.

In België is ook nagedacht over introductie van een mogelijkheid van procesvoering in twee fasen in het gewone strafproces. Maar op de voorstellen daartoe is van verschillende kanten kritisch gereageerd. Daarbij is onder meer gewezen op de mogelijke vertraging en verlenging en daarmee gepaard gaande hogere kosten van de procedure, de vrees dat de mogelijkheid tot splitsing door de verdediging als vertragingstactiek kan worden gehanteerd, en het risico van tegenstrijdigheid en incoherentie in de uitspraken over straf en schuld. Er is ook op gewezen dat het bijzonder moeilijk zou zijn 'opnieuw dezelfde zetel samen te stellen.' Inmid-

dels lijkt de gedachte om een facultatief tweefasenproces in te voeren een stille dood te zijn gestorven.

Wat de positie van het slachtoffer betreft, springt in het Belgisch strafprocesrecht vooral de positie van de benadeelde partij in het oog. Het slachtoffer ontleent zijn rechtspositie in België vrijwel uitsluitend aan de kwaliteit van burgerlijke partij. Dat is een sterke rechtspositie: het slachtoffer kan als zodanig een strafvordering initiëren, ter terechtzitting mag hij zich ter onderbouwing van zijn vordering uitlaten over de bewijsvraag en zijn vordering, en als de rechter de vordering bij de beslissing in de hoofdzaak niet mee kan nemen, wordt (zo bleek al) later een beslissing genomen. Tegenwoordig is er veel discussie over het bijna ongelimiteerde recht van het slachtoffer om een strafproces te initiëren. Het doorkruist het beleid van het OM, legt een grote claim op de beperkt beschikbare zittingscapaciteit, en er wordt veel misbruik van gemaakt met het oog op de procespositie in een eventueel later civielrechtelijk proces.

Het zesde hoofdstuk betreft een analyse van voor dit onderzoek relevante onderdelen van het straf(proces)recht van Engeland en Wales. Het Engelse strafproces kent een duidelijke tweefasenstructuur. De eerste fase –de *trial*– bestaat uit een onderzoek naar de gegrondheid van de beschuldiging. Als de *trial* eindigt met een schuldigverklaring zal het gerecht zich in de tweede fase buigen over de strafoplegging. Maar in verreweg de meeste gevallen wordt de eerste fase overgeslagen omdat in het Engelse strafproces de gegrondheid van de beschuldiging niet wordt onderzocht als de verdachte door middel van een *guilty plea* heeft verklaard schuldig te zijn aan het hem ten laste gelegde feit. De *conviction* waar de eerste fase van de berechting op kan uitlopen is daarbij iets anders dan de Nederlandse bewezenverklaring en kwalificatie; zij betreft een schuldigverklaring. Ook de aanwezigheid of afwezigheid van strafuitsluitingsgronden wordt (grotendeels) in de eerste fase vastgesteld.

Schuldigverklaring en strafoplegging zijn in het Engelse strafproces dus betrekkelijk sterk gescheiden. Dat blijkt ook uit de omstandigheid dat de *Magistrates' Court* sommige zaken ten behoeve van de strafoplegging naar de *Crown Court* kan verwijzen. *Offences triable only on indictment* worden alleen berecht door de *Crown Court*. *Offences triable only summarily* worden berecht door een *Magistrates' Court*. *Offences triable either way* worden aangebracht bij de *Magistrates' Court*, maar de zaak kan worden doorverwezen naar de *Crown Court*. Daarbij gaat het om zaken die een zwaardere straf verdienen dan het *Magistrates' Court* mag opleggen.

Als een *trial* gehouden is, is het gerecht daardoor op de hoogte geraakt met de omstandigheden van het geval. Bij een *guilty plea* blijft het gerecht onkundig van het materiaal dat anders ter terechtzitting zou zijn geproduceerd. De strafoplegging wordt in dat geval gebaseerd op de beschuldiging (die de verdachte heeft erkend), het materiaal dat te vinden is in de *case papers* (bijvoorbeeld getuigenverklaringen, afgelegd tegenover een politieambtenaar), de verklaring die de vervolgende partij in de fase van de *sentencing* zal moeten afleggen over de feiten en het overzicht dat de vervolgende partij verstrekt van de antecedenten van de veroordeelde. Voor zover in het geval van een *guilty plea* verschil van mening bestaat over de feiten die voor de strafoplegging relevant zijn vindt een zogenaamde *Newton hearing* plaats; op basis daarvan stelt de rechter de uiteindelijke feitelijke basis voor de strafoplegging vast. Voorlichting over de persoon van de verdachte vindt plaats aan de hand van rapportages die al

eerder zijn opgemaakt en neergelegd in het procesdossier. De rechter kan de zitting schorsen om nadere rapporten op te laten maken, of om te laten onderzoeken in hoeverre de verdachte onder invloed staat van een geestelijke stoornis.

De rechter kan in de fase van de strafoplegging ook overgaan tot oplegging van een zogenaamde *hospital order*. Deze is bedoeld voor personen met een geestelijke stoornis en kan worden opgelegd voor een periode van zes maanden. Hij kan telkens worden verlengd en er is geen limiet gesteld aan het aantal verlengingen. De *hospital order* kan worden aangevuld met een *restriction order*. Deze is bedoeld voor veroordeelden die als een gevaar voor de maatschappij worden beschouwd. Er zijn geen aanwijzingen dat de problematiek van de weigerende observandus zich in het Engelse recht voordoet. Dat zou kunnen samenhangen met de omstandigheid dat de *hospital order* door verdachten als een boven de gevangenisstraf te prefereren alternatief wordt gezien.

De positie van het slachtoffer in het Engelse strafprocesrecht is in de loop der jaren sterker geworden. In 2001 is het *Victim Personal Statement* (VPS) geïntroduceerd. Dat is een schriftelijke slachtofferverklaring die aan het strafdossier wordt toegevoegd. Het slachtoffer beschikt niet over een spreekrecht ter zitting. Er lijkt ook een zekere terughoudendheid te zijn om het slachtoffer verdergaande procesrechten te geven. Daarbij lijkt een rol te spelen dat het adversaire systeem, ook los van de omstandigheid dat het uitgaat van een rechtsstrijd tussen twee partijen, niet als de meest geschikte 'arena' voor het slachtoffer wordt gezien, vanwege het principe van *cross examination*.

De belangrijkste bron van slachtofferrechten is de *Code of Practice for Victims of Crime*. Die Code verplicht de politie bijvoorbeeld om het slachtoffer te informeren als een verdachte is gearresteerd en op borgtocht vrijgelaten. Als de politie verklaringen afneemt van het slachtoffer moet het slachtoffer ook geïnformeerd worden over het recht een VPS af te leggen. Slachtoffers zijn vrij in wat ze in een VPS willen verklaren. Het slachtoffer kan zich uitlaten over de wijze waarop het delict hem heeft benadeeld, maar ook over het eventueel op borgtocht vrijlaten van de verdachte en eventuele angst voor represailles door of vanwege de verdachte. Tegelijk is in een *Guidance to inspectors taking a VPS* duidelijk gemaakt dat deze *inspectors* aan het slachtoffer moeten verhelderen dat het gerecht '*will not take into account any opinion the victim expresses as to how the offender, if convicted, should be punished*'.

De VPS heeft dus niet ten doel, het slachtoffer in staat te stellen zich uit te laten over de op te leggen straf. Het *Court of Appeal* heeft evenwel twee uitzonderingen aanvaard op de hoofdregel dat de Engelse strafrechter de strafsuggesties van het slachtoffer niet mag betrekken bij de straftoemeting. De eerste ziet op de situatie waarin de straf opgelegd aan de dader was '*aggravating the victim's distress*'. In dat geval kan de straf '*be moderated to some degree*'. En de tweede uitzondering ziet op de situatie waarin '*the victim's forgiveness or unwillingness to press charges provided evidence that his or her psychological or mental suffering must be very much less than would normally be the case*'.

In Engeland bestaat ook nog steeds het instituut van de *private prosecution*. Al is rond dit recht een systeem opgebouwd dat het de overheid mogelijk maakt te interveniëren. De *Director of Public Prosecutions* kan een door een burger ingestelde vervolging overnemen of beëindigen. In de praktijk komen private vervolgingen nog steeds voor.

Het zevende hoofdstuk betreft een analyse van voor dit onderzoek relevante onderdelen van het Duitse straf(proces)recht. Net als Nederland kent ook Duitsland geen tweefasenstructuur voor het onderzoek ter terechtzitting. Maar er is wel veel gediscussieerd over de eventuele invoering daarvan. Argumenten die voor een tweefasenstructuur zijn aangevoerd zijn (onder meer) de persoonlijke levenssfeer van de verdachte, die bescherming zou verdienen zolang de verdachte nog niet schuldig is bevonden, de onschuldpresumptie die tot terughoudendheid noopt in de bejegening van de nog niet schuldig bevonden verdachte in het strafproces, en de onbevangenheid van de rechter, die bij premature kennis van slechte persoonseigenschappen en justitiële documentatie gevaar zou lopen. Argumenten tegen een tweefasenstructuur zijn onder meer de proceseconomie en de ondeelbaarheid van daad- en daderonderzoek. In de jaren '70 heeft een empirisch onderzoek plaatsgevonden naar een informeel tweefasenproces. Wat de bescherming van de persoonlijke levenssfeer betreft, bleek vooral bij de vrijspraken een groot verschil: de justitiële documentatie was bij niet-deelnemende rechters in het overgrote deel van de zaken al aan de orde gesteld, in de tweefasenprocessen bij slechts een klein percentage van de zaken waarin vrijspraak volgde. Het tweefasenproces leidde volgens de onderzoekers ook tot een duidelijk intensievere behandeling van de straftoemingsvraag. Andere voordelen die een tweefasenproces zou hebben, konden door het onderzoek niet bevestigd worden. Wat de veronderstelde nadelen betreft, bleek in het onderzoek niet dat zwaardere strafzaken langer duurden. In lichtere strafzaken lag dat anders: daar duurden tweefasenprocessen ruwweg een derde langer. Het is uiteindelijk in Duitsland niet gekomen tot de invoering van een tweefasenproces.

Het slachtoffer heeft in Duitsland al heel lang het recht om op te treden als *Privatkläger*. Het slachtoffer treedt dan als enig aanklager op. Die mogelijkheid bestaat slechts bij een aantal lichte delicten. Aan een *Privatklage* zijn financiële risico's verbonden. Zo moet de *Privatkläger* in beginsel een proceskostenvoorschot betalen dat hij alleen terug krijgt bij een veroordeling. Dat heeft er aan bijgedragen dat de *Privatklage* sterk aan betekenis heeft ingeboet. De *Nebenklage* was oorspronkelijk een afgeleide van de *Privatklage*. Zij diende ertoe om een *Privatkläger* niet met lege handen achter te laten als het openbaar ministerie de vervolging instelde of overnam. Maar in 1986 werd de modaliteit van de *Nebenklage* gebruikt om de slachtofferrechten in het Duitse strafprocesrecht uit te breiden. Het slachtoffer kan zich als *Nebenkläger* aansluiten als het openbaar ministerie vervolging heeft ingesteld. De *Nebenkläger* is een zelfstandige partij in het strafproces. Als de *Nebenkläger* tot het proces is toegelaten, beschikt hij in die hoedanigheid over omvangrijke rechten. Zo heeft hij het recht om gehoord te worden over mogelijke beslissingen tijdens het proces, om rechters te wraken en zich te verzetten tegen het gebruik van bepaalde deskundigen, om zich te verzetten tegen uitspraken en handelingen van de voorzitter, om bewijs aan te dragen en om bewijsgaring te verzoeken, en ten slotte om ter terechtzitting verklaringen af te leggen. De *Nebenkläger* kan zich dus ook uitlaten over de straftoemeting. Hij kan voorts rechtsmiddelen instellen tegen het vonnis, en aanspraak maken op gefinancierde rechtshulp.

Het achtste hoofdstuk betreft een analyse van voor dit onderzoek relevante onderdelen van het Zweedse straf(proces)recht. Het slachtoffer kan in Zweden in drie hoedanigheden aan het strafproces deelnemen: als private aanklager, als benadeelde partij en als accessoire aankla-

ger. Bijzonder aan de algemene status van slachtoffer is dat het slachtoffer in de regel verplicht is om ter terechtzitting te verschijnen, maar niet onder ede mag worden gehoord en ook niet gehouden is vragen te beantwoorden. Daarmee lijkt het slachtoffer in Zweden minder kwetsbaar te zijn voor agressieve ondervragingen door de verdediging. Het slachtoffer heeft voorts het recht om op te komen tegen de beslissing van de officier van justitie om de verdachte niet te vervolgen. Nadat bezwaar is gemaakt bij de officier van justitie die de beslissing heeft genomen kan beroep worden aangetekend bij een hogere officier van justitie. De mogelijkheid van het slachtoffer om zelf vervolging in te stellen is vergelijkbaar met de Duitse mogelijkheid om als *Privatkläger* op te treden.

Indien het slachtoffer ter zitting niet wenst op te treden als benadeelde partij, bestaat voor de vervolgende officier van justitie de plicht om de vordering namens het slachtoffer in te brengen en te verdedigen, behoudens als deze evident ongegrond is. Besluit het slachtoffer zelf als benadeelde partij op te treden, dan krijgt hij daarmee een officiële partijpositie met een aantal rechten. Zo mag hij aanwezig zijn bij de zitting, vragen stellen aan de verdachte, het dossier inzien, bewijs inbrengen, aanvullende onderzoekshandelingen verzoeken en een slotpleidooi houden over zijn vordering. Het slachtoffer resp. zijn advocaat moet zich bij de uitoefening van deze rechten beperken tot zaken die de vordering aangaan. Wordt buiten die context getreden, bijvoorbeeld doordat wordt ingegaan op de straftoemeting, dan kan de rechter ingrijpen. Hij kan dan aangeven dat dergelijke acties zijn voorbehouden aan het slachtoffer als accessoire aanklager en de vraag voorleggen of het slachtoffer de status van accessoire aanklager wenst te verkrijgen. Als accessoire aanklager heeft het slachtoffer de rechten die aan de benadeelde partij toekomen, maar de uitoefening daarvan is niet meer beperkt tot zaken die de vordering tot schadevergoeding betreffen. Globaal gesproken heeft de accessoire aanklager dezelfde rechten als de officier van justitie. Zo mag hij vorderen dat de tenlastelegging wordt gewijzigd of aangevuld, bewijs aandragen en onderzoekshandelingen verzoeken. En in zijn slotpleidooi mag hij ingaan op bewijs en straftoemeting.

Wat betreft de inkadering van het forensisch-psychiatrisch onderzoek kan voorop worden gesteld dat de omstandigheid dat de dader onder invloed van een stoornis tot zijn daad is gekomen een veroordeling niet blokkeert. De stoornis beïnvloedt louter de sanctietoemeting. Verder geldt dat bij de sanctietoemeting een keuze moet worden gemaakt. De dader kan worden veroordeeld tot gevangenisstraf of tot plaatsing en behandeling in een psychiatrische inrichting, maar niet tot een combinatie van beide. De veroordeling tot de genoemde psychiatrische zorg impliceert een verplichte opname van zes maanden die telkens met zes maanden kan worden verlengd. De gemiddelde verblijfsduur in de inrichting ligt tegenwoordig rond de vijf jaar. Klinische observatie mag alleen plaatsvinden indien de verdachte het ten laste gelegde feit heeft bekend of wanneer overtuigend bewijs aanwezig wordt geacht dat de verdachte het feit heeft begaan. Als overtuigend bewijs aanwezig wordt geacht, wordt het onderzoek ter terechtzitting geschorst om de klinische observatie te laten plaatsvinden. Tegen deze tussenbeslissing kan niet (afzonderlijk) appel worden ingesteld.

Deskundigen geven aan dat het fenomeen van de weigerende observandi tijdens de klinische observatie alleen bij hoge uitzondering voorkomt. Eén van de verklaringen die daarvoor gegeven worden is het feit dat het in alle gevallen gaat om bekende of reeds (in een zekere graad) schuldig bevonden observandi. Een andere verklaring is dat verdachten inschatten dat

zij beter af zijn met een veroordeling tot een psychiatrische behandeling, niet alleen in verband met de setting maar ook in verband met de verwachte duur van de vrijheidsbeneming. Aan het systeem inherent lijkt dat medewerking aan forensisch-psychiatrisch onderzoek voor sommige verdachten aantrekkelijk kan zijn.

In het afsluitende negende hoofdstuk ten slotte worden de onderzoeksvragen systematisch beantwoord. Wat de voor- en nadelen van een mogelijkheid voor slachtoffers om een oordeel te geven over de schuld van de verdachte en de wenselijkheid van oplegging van een straf of maatregel betreft, wordt niet verwacht dat de uitoefening van het adviesrecht door het slachtoffer in belangrijke mate aan een juiste toepassing van het materiële strafrecht zal bijdragen. Al kan dat onder omstandigheden anders zijn. De strafbehoefte van het slachtoffer is in ons strafprocesrecht niet een irrelevant gegeven. Zo wordt genoegdoening tot de erkende strafdoelen gerekend, en kunnen opvattingen van het slachtoffer bijvoorbeeld voor de oplegging van contact- en locatieverboden van belang zijn. Bezien vanuit de positie van de verdachte heeft de introductie van een adviesrecht voor het slachtoffer vooral nadelen: hij krijgt er een tegenpartij bij (of meer). Het belangrijkste voordeel van een adviesrecht is, dat het slachtoffer in ruimere mate in het strafproces kan participeren. Voor de introductie van een mogelijkheid voor slachtoffers om hun standpunt inzake schuld en straf te geven is introductie van een tweefasenproces geen noodzakelijke voorwaarde.

De vraag of invoering van een tweefasenproces er (vermoedelijk) toe leidt dat tijdig extra informatie beschikbaar komt die voor de sanctietoemeting relevant is, bijvoorbeeld via deskundigenrapportages, wordt ontkennend beantwoord. Een deel van de verdachten weigert medewerking aan forensisch onderzoek om te voorkomen dat TBS wordt opgelegd. Oplegging van straffen en maatregelen zou pas na de tweede fase aan de orde zijn. Een ander deel van de verdachten werkt niet mee aan voor sanctieoplegging relevant onderzoek omdat de resultaten een rol zouden kunnen spelen bij de rechterlijke overtuiging of anderszins afbreuk zouden kunnen doen aan de verdedigingsstrategie. Deze verdachten zouden na schuldigverklaring in beginsel tot medewerking kunnen worden gebracht, maar niet in het geval de betreffende verdachte tegen de schuldigverklaring een rechtsmiddel (hoger beroep, beroep in cassatie) wil aanwenden.

Voorts kan uit het onderzoek niet de conclusie worden getrokken dat informatie die van belang is voor de sanctietoemeting thans tot materieel onjuiste bewijsbeslissingen leidt. Uit de interviews kan wel worden afgeleid dat het omgekeerde soms het geval is: de verdachte die bij de politie ontkent of weigert te verklaren, praat bij de reclassering nog wel eens zijn mond voorbij. Mogelijk leidt de beschikbaarheid van met het oog op de sanctietoemeting vergaarde informatie er in een aantal gevallen wel toe dat de overtuiging van de rechter niet enkel op de geselecteerde wettige bewijsmiddelen is gebaseerd.

De vraag of het door rechtspractici en slachtoffers als een probleem wordt ervaren dat de discussie over al dan niet aan de verdachte op te leggen straffen en maatregelen thans wordt gevoerd met een verdachte die nog niet veroordeeld is, kan op grond van dit onderzoek niet simpelweg ontkennend of bevestigend worden beantwoord. Zoals aangegeven meent een substantieel deel van de geïnterviewden dat het voor de rechter lastig is de onpartijdige rol die hij ter terechtzitting heeft te combineren met een voldoende empathische houding jegens het

slachtoffer. Minder problemen lijken de geïnterviewden te hebben met de omstandigheid dat onderzoek naar de geestesgesteldheid van de verdachte plaatsvindt en besproken wordt voordat deze veroordeeld is. Slachtoffers zijn in de context van dit onderzoek niet onderzocht, nu in 2010 een evaluatie van het spreekrecht heeft plaatsgevonden door Lens, Pemberton en Groenhuijsen die terzake relevante gegevens bevat. Niets uit dit onderzoek duidt erop dat de omstandigheid dat de verdachte nog niet schuldig was verklaard ten tijde van het uitoefenen van het spreekrecht bij slachtoffers tot enige onvrede heeft geleid. Slachtofferhulp Nederland geeft ook aan de stelling dat slachtoffers de uitoefening van het spreekrecht als belastend zouden ervaren in een situatie waarin de verdachte nog niet schuldig is verklaard, niet te onderschrijven.

Wat de mogelijke vormgeving van een tweefasenproces in Nederland betreft, kan worden vastgesteld dat deze afhangt van de doelen die met een tweefasenproces zouden worden nastreefd. Aangegeven wordt dat, als tot invoering van een tweefasenproces wordt besloten, een combinatie van twee na te streven doelstellingen het meest in de rede ligt: een inrichting van het onderzoek ter terechtzitting waarin de verdachte tot aan het moment van de schuldigverklaring meer als onschuldige wordt behandeld, en het verbeteren van de informatiepositie van de rechter bij het nemen van beslissingen inzake de oplegging van straffen en maatregelen. De wettelijke regeling zou een dergelijke regeling kunnen faciliteren door uitbreiding te geven aan beslissingen die na hervatting in gewijzigde samenstelling (in beginsel) in stand blijven. De wettelijke regeling zou minder knellend worden als (één of twee) rechters zich ook bij het ontbreken van toestemming van één van beide procespartijen in de fase van de straftoemeting zouden kunnen laten vervangen zonder dat de berechting integraal over hoeft te worden gedaan. De consequenties van een dergelijke aanpassing van ons strafprocesrecht zijn op voorhand niet te bepalen. Dat geldt ook voor het verlies van tijd en capaciteit dat er mee gemoeid is. Gelet op het grote aantal variabelen waar dit verlies van afhangt, is er met instemming van de begeleidingscommissie van afgezien aan de Raad voor de Rechtspraak te vragen om de consequenties van een voorgestelde wetswijziging aan te geven.

Uit het voorgaande vloeit al in belangrijke mate het antwoord voort op de laatste onderzoeksvraag, naar voor- en nadelen van een tweefasenproces en eventuele alternatieven. De twee met die tweedeling na te streven doelstellingen weerspiegelen de voordelen, het verlies aan zittingscapaciteit en het negatieve effect op werklast en doorlooptijden is een wezenlijk nadeel. Een ander nadeel is, dat procesvoering in twee fasen vermoedelijk niet te realiseren is zonder de mogelijkheid te creëren in ieder geval één of twee van de drie rechters die deel uitmaakten van de meervoudige kamer die de schuld van de verdachte heeft vastgesteld, te vervangen. Tegelijk kwam uit de interviews naar voren dat de geïnterviewden er aan hechten dat de sanctietoemeting plaatsvindt door de rechters die over de bewijsvraag hebben beslist.

Wat de alternatieven betreft, wordt er in de eerste plaats op gewezen dat een adviesrecht voor het slachtoffer ook in een geconcentreerd strafproces een plaats zou kunnen krijgen. Wat de observandus betreft die met zijn weigering om mee te werken de oplegging van TBS wil voorkomen, zou het probleem bij de wortel worden aangepakt als de TBS voor de verdachte een te prefereren alternatief boven de gevangenisstraf zou worden. Als de weigering om mee te werken het uitvloeisel is van een processuele strategie die op vrijspraak gericht is, biedt dat geen oplossing. Een gedachte kan dan zijn, de observatie in sterkere mate na de veroordeling

te laten plaatsvinden, ten dienste van de verdere tenuitvoerlegging van de gevangenisstraf. Ten slotte zou overwogen kunnen worden de mogelijkheid te creëren om de beslissing op de vordering van de benadeelde partij en de beslissing tot oplegging van een schadevergoedingsmaatregel los te koppelen van de berechting van de hoofdzaak.